

KÜLTÜREL MEKÂNSIZLIK BAĞLAMINDA KAYBOLMAYA YÜZ TUTMUŞ BİR GELENEK: BAYRAM YERİ VE MİHALGAZİ ÖRNEĞİ*

Adem KOÇ*

Öz: Mevsimsel, takvimsel ya da dinsel kutlamaların insanların bir araya gelmelerinde ve sosyalleşmelerinde önemli işlevleri vardır. Yeni yılın veya ürünün üzerinden tabunun kaldırılması, bereketlendirilmesi ve paylaşımın yaşanması bakımından bu buluşmalar kimi kuttörenlerle (ritlerle) gerçekleştirilmektedir. Son yıllarda kültürel paylaşımın sürdürülebilmesi için gerekli kültürel mekânların tasarlanmadığı ve var olanların da yerine yeni binaların dikilerek kent yaşamında insanların mekânsız bırakıldığı söylenebilir. Ancak bayramlaşmaların kültürel bir mekânda görkemli şekilde yerine getirildiği merkezler arasında Eskişehir'in Mihalgazi ilçesi de yer almaktadır. Tüm aile bireyleri bayramlaşmalara katılmakta ve günümüzde kültürel miras yeni kuşaklara aktarılmaya devam etmektedir.

Bu çalışma sahada görüşme ve gözlem tekniğiyle derlenen ve doküman yöntemiyle ulaşılan verilerden oluşmaktadır. Veriler halkbilim yöntem ve tekniğiyle incelenmiş ve görsellerle desteklenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Aile, ziyaret, dinî bayram, kuşaklararası aktarım, kültürel mekân

An Endangered Custom in the Context of Cultural Spacelessness: Holidays Place and Mihalgazi Sample

Abstract: Seasonal, calendar or religious celebrations have important functions for people to come together and to socialize. In order to remove, bless and share the taboo over the New Year or the product, these meetings are carried out with some rituals. In recent years, it is possible to say that the cultural places are not designed for the continuation of cultural sharing and that new buildings are erected instead of the existing ones and people are left without a place in the city life. However Mihalgazi district of Eskişehir is among the centers where the festivities have been performed splendidly in a cultural place. Whole family members participate in holidays and cultural heritage continues to be transferred to new generations today.

This study consists of data collected in the field by interview and observation technique and accessed by document method. The data was analyzed by folklore method and technique and supported by the images.

Keywords: Family, visit, religious feast, intergenerational transmission, cultural space

Giriş: Kültürel Mekân Olarak Bayram Yeri

Kült yaratımının bir parçası olarak görülen mevsimsel, takvimsel ya da dinsel kutlamaların insanların bir araya gelmelerinde ve sosyalleşmelerinde de önemli işlevleri vardır. Yeni yılın veya ürünün üzerinden tabunun kaldırılması,

* Motif Vakfı Halk Kültüründe Aile Uluslararası Sempozyumu'nda (25-27 Mart 2016, Edirne) sunulmuş "Mihalgazi'de Bayram Yeri Uygulamasının Kültürel Sürekliliği ve Aile Bireylerine Etkisi" adlı sözlü bildirinin genişletilmiş makale biçimidir.

* Doç.Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi TDE Bölümü, Eskişehir/TÜRKİYE. E-posta: ademkoc@ogu.edu.tr ORCID No:000-0002-8905-7542

bereketlendirilmesi ve paylaşımın yaşanması bakımından bu buluşmalar kimi kuttörenlerle (ritlerle) gerçekleştirilmektedir. İslâm coğrafyasında dinî bağlamda kutlanan ve aileleri bir araya getirme işlevine sahip kutlamalar, Ramazan ve Kurban bayramları olarak gözükmektedir. Bu kutlamalar kültür ekolojisine göre değişiklikler ve renklilikler arz edebilmektedir. Özellikle Türkiye’de bayramlaşmalar ve bazı yörelerde bu bağlamda oluşturulan mekân olarak “bayram yerleri” günümüze kadar varlığını sürdürmektedir.

Türkçede “bayram yeri”; neşenin, heyecanın, paylaşımın mekânı olarak yaşamakta ve çocuktan yaşlıya tüm aile, akraba hatta mahalle ve köyü bir araya getirmektedir. Bu nedenle Türkiye’nin çeşitli yörelerinde bayram öncesi temizlik ve yemek pişirilmesiyle (sarma, baklava vb.) hazırlıklar tamamlanır. Misafirler temiz evde özel yiyeceklerle ağırlanır. Örneğin İçel yöresinde bayramlardan üç gün önce evler temizlenmeye, bayram günü giyilecek elbiseler hazırlanmaya, ikram edilecek yemekler hazırlanmaya başlanır. Genellikle yapılan yemek türleri şunlardır; çılıbr, dolaz, kavurma, pirinç çorbası, kıymalı yumurta, ekme kızırtması, pirinç pilavı, ütme pilavı, patlıcan - biber - kabak dolmaları, peynir böreği ve bişi. İçel yöresi köylerde, bayram günü erkekler cami avlusuna toplanır, orada bayramlaşırlar. Bazı yerlerde de köy odalarında bayramlaşırlar. Ancak artık köy odalarının varlığından söz etmek hayli zordur. Anadolu’da bayram günleri büyükten küçüğe bayramlaşmanın yapıldığı, askerlik anılarının anlatıldığı, hal hatır sorulduğu, dertlerin dinlendiği, büyüğe saygı, küçüğe sevgi gösterilen bu kültürel mekânlar tarihe karışmak üzeredir. Bayram nedeniyle İçel yöresinde mezar ziyaretleri genellikle arife ya da bayramın birinci günü yapılmaktadır. Şehir ve kasabalarda bayramlaşma kadın ve erkek bir arada ziyaretlerle yapılır. Hazırlanan yemekler ziyaretlerde ikram edilir (Alişar 1992: 29). Yozgat yöresinde de bayram namazı kılındıktan sonra mezar ziyareti yapılır; bayramlaşmadan sonra ailece yemekler yenir. Darıcı köyünde ve Boğazlıyan ilçesinin Güveçli köyünde bayramda çocuklara “yumurta” verilmektedir. Kurban bayramında misafirlere kurban etinden yapılmış “kavurma” ve “közleme” ikram edilir (Uslu 1997: 140-142).

Anadolu’da görülen diğer bazı bayram kutlamalarına örnekler şu şekilde verilebilir:

Bayram Çıkarma: Komşu köylerden bayram namazına gelen misafirlerin ağırlandığı ve çocukların eğlendiği bir bayram geleneğidir (Kastamonu/ Taşkoprü/Kızılcaören Köyü) (Oğuz vd. 2011: 28).

Bayram Pişmaniyesi: Ramazan ve Kurban bayramlarında gelen misafirlere ikram edilmek üzere bir gün öncesinden tüm akrabaların katılımıyla tatlı hazırlama geleneğidir (Mersin/ Erdemli) (Oğuz vd. 2011: 30).

Bayram Sofrası: Civarda cami bulunan tek köy olması dolayısıyla Çevresu köyüne bayram namazına gelen komşu köylerin cemaatiyle bayram namazı çıkışında herkes sıraya geçerek bayramlaştıktan sonra evlerde hazırlanan sofralar cami bahçesine getirilerek hep beraber yenir (Tokat/Erbaa/Çevresu Köyü) (Oğuz vd. 2011: 31).

Bayram Yeri: Bayram günü, köy meydanına toplanan gençler hem kendi aralarında hem de diğer komşu köylerden gelen arkadaşları ile bayramlaşırlar ve çeşitli oyunlar oynarlar. Bayramlaşma ve hoş vakit geçirip eğlenme amaçlı oynanan oyunlar bir anlamda genç kızların görücüye çıktığı yer olarak da kabul edilmelidir. Genç kızlar ve erkekler hep bir arada oyunlar oynarlar, birlikte eğlenirler. Oyunlar oynamanın yanında, kol kola girip şarkılar söylerler, evlere ziyarete gidip beraber yemek yerlerdi. Bu oyunlar sayesinde genç kızlar ve erkekler birbirlerini tanırlar, sosyalleşirler ve

ileriye dönük kararlar alırlar, hayatlarını birleştirecekleri eşlerini seçerler. (Kocaeli/Kandıra/Samanlı ve Aşırlar Köyü) (Oğuz vd. 2011: 34).

Bayramcalık: Bayramın ikinci günü sözlü ve nişanlılar arasında gerçekleştirilen bir uygulamadır. Erkek tarafı, hediyelerle gelin kızı ziyarete gider (Yozgat/ Çekerek/ Karakaya Köyü) (Oğuz vd. 2011: 35).

Bayramlaş[ma] ya da Dönüştürülen Bayramlar: Kurban Bayramında “Rusların Şezlongunu Yerli Turist Kaptı!”

Ramazan ve Kurban bayramlarının; dinî bağlamda kutlanmakla birlikte, son yıllarda güncel medya ve turizm yönlendiricileri tarafından dinî bağlamından kopararak turistik seyahat ve tatil formuna dönüştürüldüğü dikkat çekmektedir. Bu bağlamda dillendirilen *“Rusların şezlongunu yerli turist kaptı, bayramda tatil beldelerinde yer kalmadı, tatil bölgelerine akın, ilaç gibi geldi, turizme Ramazan bayramı bereketi, konaklama tesislerinde boş yer kalmadı”* gibi sloganlarla süslü reklâm metinleri, otellerin doluluk oranlarını sürekli dile getirerek aileleri, bayram tatilini akraba ziyaretleri yerine farklı şekilde değerlendirmeye motive etmektedir. Ramazan Bayramı’nın 3 gün, Kurban Bayramı’nın 4 gün olması, önünde veya sonunda hafta sonu tatiliyle birleştirilme temayülüyle tatil günü 5-7-9 gibi sayılara ulaşınca şehirlerarası seyahatler gündeme gelmekte ve bu takvim aralığı birbirinden uzakta yaşayan aileler için görüşme fırsatını oluşturmaktadır. Ancak turizm acenteleri ve tesisler, ister deniz ister kültür turizmine yönelik olsun, yapılan reklam ve planlamalarla bu fırsatı kendi lehlerine çevirmeye çalışmaktadırlar. Nitekim 2015 yılındaki Kurban Bayramı sezonunda okulların bayram sonunda açılması neticesinde Türkiye Seyahat Acentaları Birliği (TÜRSAB) Başkanı Başaran Ulusoy, Kurban Bayramı’ndaki turizm hareketinin 2014 yılındaki Kurban Bayramı’na göre %20 daha fazla olduğunu belirtmiştir. Ulusoy’un verdiği rakamlara göre yurtiçinde 500 bin kişi, 60-80 bin kişi de yurtdışına tatile çıkmıştır. Müslüman coğrafyadan Ortadoğulu turistler de Türkiye’ye akın etmiş ve İstanbul’da doluluk yaşanmıştır.¹ Bu veriler, dinî içerikli olarak kutlanan bayramların hem Türkiye’de hem komşu İslam toplumlarında kimi aileler ya da bireyler tarafından tatil fırsatı olarak algılandığını göstermektedir.

Bununla birlikte iş, eğitim, evlilik vb. nedenlerle ailelerin birbirlerinden uzak yerleşim birimlerinde yaşamaları ve seyahat etme olanaklarının bulunmaması nedeniyle bayramların aileyi bir araya getirme işlevini engellediği gözlemlenmektedir. Aile büyükleri kendilerinden farklı illerde yaşayan çiftler, ziyaret için bayramları dönüşümlü olarak kullanmakta; zamanla büyüklerin de ölmesi sonucunda ziyaret aracı ortadan kalkmaktadır. Özellikle çiftlerin akrabalarından farklı illerde yaşamaları ve aile bağlarının kopmasıyla anne-babanın ölümünden sonra diğer akrabalarla bayramlarda bir araya gelme isteği kaybolmaktadır. Hem anne-babayı kaybetme hem de kent yaşamında dikey mimarinin dayattığı komşusuz yaşama yalnızlaşan aileler ve bireyler bayramları takvimsel olarak seyahat ve tatil fırsatına dönüştürmektedir. Böylece bu turizm yönlü yeni yaklaşım da ailelerin bir araya gelmesi, aile bağının güçlenmesi, paylaşımın gerçekleşmesi ve kültürel belleğin yeni kuşaklara aktarılmasına engel olmaktadır. On-yirmi yıl içinde Türkiye’deki bireyleri bekleyen önemli problemlerden birinin de aile ve akraba bağları koparak yalnızlaşan bireylerin mutsuzluğu olacak gibi gözükmektedir.

¹ <http://www.memurlar.net/haber/477587/>

M. Öcal Oğuz, Türk kültür ekolojisindeki bayram kutlamalarındaki azalma, ailelerin ve yeni kuşakların bir araya gelememelerinin kaynağında mit eksikliğini görür. Doğu ve Batı kaynaklı mit-ritüel üretimi ve kullanımını karşılaştırarak İslam coğrafyasında ortak kullanılan “bayram” terimine dikkat çeker. Batı kaynaklı mit üretiminin (Noel Baba ve Saint Valentin) kaynağında din olduğu gibi Kuzey Afrika’dan Orta Doğu’ya Rumeli’den Türkistan’a uzanan geniş bir Türk kültür ekolojisinde “bayram” sözcüğünün ve ona bağlı geleneklerin zenginliğine işaret eder. Bu bağlamda Ramazan ve Kurban bayramlarında çocukların hediyelerini “Bayram Dede”nin getirmesi temelinde iyi hazırlanmış bir mitin Dünya İslam coğrafyasında yaşamasının mümkün olduğunu savunur (Oğuz 2002: 7-8). Mit ve ritüelsiz bir toplumda yetişecek yeni kuşakların “biz” duygusundan soyutlanmış olması sağlıklı bir toplumun geleceği için tehlike arz etmektedir. Bayram Dede ya da Bayram Yeri gibi mit ve mekân tasarımlarının Batılı örneklerde olduğu gibi Türk kültür ekolojisinde kent yaşamına girmesini sağlamak gerekmektedir. Günümüzde Finlandiya’da halk, 1 Mayıs kutlamalarına hazırladıkları küçük bir piknik sepeti ve şık elbiselerle meydanlarda ve parklarda toplanarak katılmakta ve birbirlerini tebrik etmektedirler. Toplumsal barışın ve paylaşımın sağlanması açısından “Bayram Yeri” mekân tasarımı ve uygulamaları kent yaşamına uyarlanarak devreye sokulabilir gözükmektedir.

Ancak, Türkiye’de yeni kent tasarımlarında Batıdan ödünçlenen yaklaşımlarla ulus kimliğini güçlendiren halk kültürüne ait bazı unsurların korunmasına yönelik çalışmalar yapıldığı görülmektedir (Oğuz 2019: 49). Bununla birlikte geleneksel törenler, bayramlar, şenlikler ve panayırların; dolayısıyla kültürel paylaşımın sürdürülebilmesi için gerekli kültürel mekânların tasarlanmadığı, var olanların da yerine yeni binaların dikilerek kent yaşamında insanların mekânsız bırakıldığı söylenebilir. Zira Oğuz (2007: 3), insanın bireysel tutumlarıyla küresel etkileşime daha açık olmasına karşılık, kültürün korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması bakımından kültür mekânlarını UNESCO yaklaşımları açısından daha işlevli olarak görür. Ona göre başka kültür mekânlarında başka kültürel tutumlar içinde olan bireyler, kültürel mekân olma özelliğini ve etkinliğini koruyan bu yerlerde, korunması amaçlanan kültüre kolaylıkla eklenilebilmekte ve geçici bir süre de olsa bu mekâna ait biri gibi davranmaktadır. Kültür sürdürümlüğünde bireyin sorumluluğu yerine mekânın gücüne vurgu yapmak, insan duyarsızlığını öne çıkaran “kültürümüz ölüyor” kaygılarını en aza indirecektir. M. Öcal Oğuz’un sürdürülebilir kalkınma süreçlerine eklenmesini hedeflediği koruma için kültürel bellek ve mekân ilişkisinde vurguladığı mekânlara halk inançlarına dayalı bayram yerleri de dâhil edilebilir. Bu bağlamda “bayram yeri ve bayramlaşmalar” Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın oluşturduğu Türkiye’nin Somut Olmayan Kültürel Miras Ulusal Envanteri Unsur Listesi’ne² de eklenebilir ve özendirici çalışmalar yapılabilir.

Ayrıca belediyeler ve il yöneticileri tarafından kentlerde bayramlaşma ve bayram yeri için özel tahsis edilmiş mekânların tasarlanması, gelecek kuşaklara bayramlaşmayla ilgili kültürel mirasın aktarımı ve yaşatılması için gerekli olduğu görülmektedir. Aynı zamanda bu mekânlarda uygulamalı halk biliminden ve bu konunun uzmanlarından faydalanılması zaruri bir konu olarak karşımızda durmaktadır. Türkçede “bayram yeri, bayram yeri gibi” anlamında kullanılan deyimlerin içeriğini kaybetmesi ve bu mekânların yerine kurulan lunaparkların “lunapark gibi” bir deyimini

² <https://aregem.ktb.gov.tr/TR-159257/somut-olmayan-kulturel-miras-ulusal-envanteri.html>

doğurmadığı ve yeni kuşaklar için anlamsız kalacağı M. Öcal Oğuz (2019: 62-64) tarafından vurgulanır.

Mihalgazi’de Bayram Yeri Uygulamaları ve Kültürel Sürekliliği

Turistik gezi mi, aile bireylerinin bir araya gelmesi için bir araç mı gibi işlev çelişkilerine rağmen bazı yörelerde bayramlaşmalar geleneğe bağlı olarak hâlâ görkemli bir şekilde yerine getirilmektedir. Bayramlaşmaların görkemli şekilde yerine getirildiği merkezler arasında Eskişehir’in Mihalgazi ilçesi de yer almaktadır. Özellikle ilçe merkezinde dört mahalleye bağlı sekiz bölgede bayramlaşma törenleri yapılmakta ve bu törenlere ilçe merkezi, il merkezi ve il dışında yaşayan aile bireyleri katılmaktadır. Bayramlar, sadece dinî ibadetin yerine getirilmesi sonunda kutlama olmaktan ziyade, il içi ve dışındaki aile bireylerini bir araya toplama, yiyecek hazırlama ve bir tören eşliğinde “bayram yeri” adı verilen meydanda paylaşmaya sahne olmaktadır. Günümüz yerleşim birimlerinde yok olmaya yüz tutmuş mekânlar arasında görülen “bayram yeri”, Mihalgazi ilçesinde yılda iki sefer düzenlenen bayramlaşmalarda aile bireyleri için paylaşımın yaşandığı önemli mekândır.

Bayram öncesi ve sabahı; kadınlar ve erkekler görev paylaşımıyla yemekleri hazırlamakta, bayramlaşma gerçekleştirilmekte ve yemekler yenmektedir. Ramazan ve Kurban bayramlaşmaları birbiriyle aynı olmakla birlikte düzülen sofraların içeriği değişmektedir. Tüm aile bireyleri; kadın, erkek, çocuk olarak bayramlaşmalara katılmakta ve kültürel miras günümüzde yeni kuşaklara aktarılmaya devam etmektedir.

Fotoğraf-1-2: Mihalgazi’de bayramlaşma (Kıran)

Mihalgazi ilçesinde Dokuz Mayıs, Cumhuriyet, İstiklal, Hürriyet mahallelerinde sekiz yerde aynı anda bayram yeri uygulaması yapılır. Bayram yerine götürülecek yemekler bir gün önceden hazırlanmaya başlanır. Bayrama özel olarak mahallelerde bulunan fırınlarda haşhaşlı ve susamlı katmer ve gözleme yapılır. Kurban bayramının birinci günü de fırınlarda derin bir tencere içine kurban eti ve su konarak “fırın eti” yapılır. Ramazan bayramının birinci günü, Kurban bayramının ikinci günü bayram yeri uygulaması gerçekleştirilir.

Bayram yeri uygulamasının yapılacağı sabah gezekçilerin başı kıran yerine (tepe) çıkar ve “Ey komşular! Herkes bayram yemeğini hazırlasın!” diye üç defa bağırır. Evlerde kadınlar salçalı çılıbr (yumurta), katmer, gözleme, yaprak sarması, pilav gibi yemekleri ve tatlıyı (baklava) özel sahanların içinde dört beş kişiye yetecek kadar sininin üzerine hazırlar. Kurban bayramında katmerle gözlemenin arasında büyükçe fırın eti bulunur. Ramazan bayramlaşması için hazırlanan sofrada et bulunmamaktadır. İki bayram sofrası arasındaki tek fark, et yemeğidir. Bu şekilde hem erkeklere hem de

kadınların toplanacağı eve gitmek üzere en az iki sini hazırlanır. Bir evden çıkan sini, ev sahibinin kendisiyle birlikte 4-5 kişiyi doyuracağı için şehir dışından gelen misafirlerin yükü de bu şekilde ev sahibi tarafından üstlenilmiş olmaktadır. Görevli tarafından yüksekçe bir evin damında tüfek atıldığında gezekçi başı bu kez “Ey komşular! Herkes bayram yemeklerini getirsin!” diye bağırır ve mahalle aralarından evin erkekleri ellerinde sinilerle kıran yerine gelirler ve sofralarını buraya bırakırlar. Geç gelenleri ise orada bekleyenler alkışlarlar. Bu şekilde bayramlaşmaya eğlenceli bir şekilde başlanır. Kıranda biriken sofralarla bereket sağlanmış olmakta³ ve bayram yeri hem insanlar hem de sofralarla görkemli bir şölene dönüşmektedir. Sofrasını getirenler, oturan ya da ayakta bekleyen yaşlılarla ve sıraya giren herkesle bayramlaşırlar. Bayramlaşmaya erkek çocuklar da babalarıyla katılır ve büyüklerinin ellerini öperek yerlerine geçerler. Bu şekilde herkes birbiriyle bayramlaşmış olur. Bayramlaşma bittikten sonra herkes sofralara genellikle yaşlılarıyla karışık bir şekilde oturur. Sofralar aynı yemek çeşitlerinden oluşur, ancak karışık bir şekilde dağıtıldığı için kim hangi sofrada kimin yemeğini yediğini bilmez. Yemekleri dağıtan gezekçiler de sofraların sahibini tanımazlar. Bu şekilde adalet sağlanmış olur. Bayramlaşmaya gelenler, kendi kaşık ve çatalını da geri götürmek üzere yanında getirir. Gezekçiler, oturanlara birer sofraya götürür. Artan sofralar da doymayanlara ikram edilir. Yemekten sonra dua edilir, toplu halde helalleşilir ve bayram yerinde bayramlaşma böylece sona erer (K.2-K.4-K.6).

Fotoğraf-3-4: Mihalgazi’de bayramlaşma ve yemek duası (Kıran)

Kadınlar ise bayram yerinin bulunduğu mahallenin en yaşlı kadının evinde toplanır. Bu eve de diğer evlerden sofralar getirilir, bayramlaşmaya en yaşlının eli öpülerek başlanır ve bayramlaşma bittikten sonra yemek yenir. Kız çocukları da anneleriyle birlikte bayramlaşmaya katılır. Yemekler yendikten sonra kadınlar arasında sohbet ve eğlence olur. Kadınlardan bilenler def ve darbuka eşliğinde yöreye ait türküler söylerler ve hep beraber yöre oyunlarını oynarlar (K.1-K.7). Böylece hem erkekler hem de kadınlar arasında bayramlaşma tamamlanmış olur.

³ Kıran, «tepe, sırt» anlamında kullanılmaktadır. İşlevsel olarak sunak yerleri olarak kabul edilebilir. Yiyeceklerin tanrılara sunulması ve toplu halde yenilmesi ile bereket törenlerini akla getirmektedir.

Fotoğraf-5-6: Mihalgazi’de kadınlar arasında sofrta hazırlığı ve yemek

Erkekler, ilçede bulunan kahvehanelere giderek diğer mahallelerdeki kişilerle bayramlaşırlar. Herkes kendi akrabasını ve tanıdıklarını da ziyaret ederek bayramlaşma sürdürülür. Bu şekilde bayramın her günü bayramlaşılarak geçirilir. Mihalgazi ilçesinde bayram yeri geleneği ve bayramlaşma yaşlılar tarafından çok eski tarihe dayandırılmakla birlikte nasıl ortaya çıktığı bilinmemektedir. Kız çocuklar anneleriyle, erkek çocuklar babalarıyla bayramlaşma törenlerine katılarak sosyalleşmeyi ve geleneği öğrenirler. Böylece yeni kuşaklara geleneğin aktarımı doğal ortamında sağlanmış olmaktadır. Bayram yeri uygulamasına şehir dışından gelecek katılanlar için bayramlaşmanın bu şekilde bayram yerinde yapılması ailelerini ve akrabalarını görmek için motive aracı olmaktadır. Bayram yerine gelmek, bayramlaşmak ve burada yemek yemek katılımcılara da geleneğe sahip çıktıkları hissini vermektedir. Kent ortamındaki hızlı yaşam, tükenmişlik hissi ve gurbette yaşama nedeniyle bayram yeri uygulaması, aynı zamanda katılımcılarda çocuklarına geleneğin aktarımını sağlama arzunu artırmakta ve onları rahatlatmaktadır.

Eskişehir’e bağlı diğer ilçe ve köylerden bazılarında bayram yeri uygulamasının benzerleri yaşanmaktadır. Alpu ilçesine bağlı Sakarıkaracaören köyünde Kurban Bayramı’nda maddi durumu iyi olanlar kurban keserler. Köyde kurban kesemeyen hemen hemen yok gibidir. Kurban kesenler kurbanından kesemeyenler için pay ayırırlar. Bu pay, ihtiyaç sahibine götürülür ve “Buyurun, etimizden tadın.” denir. Bu uygulama, yardımlaşmanın bir türüdür.

Eskiden Sakarıkaracaören köyünde, Kurban Bayramı’nın ikinci günü “kol bayramı” yapılmaktaydı. Bayramın birinci günü herkes kurbanını keser ve bayramlaşır, ihtiyaç sahiplerine paylar dağıtırdı. İkinci gün için de hayvanın ön kolu ya da arka bacağı (genelde küçükbaş hayvan kesilir) fırına verilir ve güzelce kızartılırdı. Öğlen namazından çıkanlar, komşu köylerden bayramlaşmaya gelenler, misafirler caminin avlusunda yer sofrasına otururlar, fırında pişirilen kollar bir kap içinde siniyle buraya getirilirdi. Kol pişiremeyenler de kavurma yapıp getirirdi. Mutlaka et yemeği gelmelidir. Bu nedenle bu uygulamaya “kol bayramı” denir. Amaç, birinci gün pay ulaştırılamayan komşulara etler bayramın ikinci günü verilir. Sadece kurban kesmeyenler değil, herkes caminin önünde yemeğini yer. Herkes eti eliyle yedi, çatal kullanılmazdı. Yemekten sonra kavun, karpuz, üzüm gibi mevsimlik meyveler de ikram edilirdi. Baraj kurulmadan önce gençler yemekten sonra Sakarı nehrinde

yüzerlerdi, nehir çok güzel ve ılık akardı. Kol bayramının bir başka amacı da köy halkının birlikte olmasıdır. Şehir içinden ve dışından gelen tüm yakınlar köyde bir araya gelmektedir. Günümüzde bu gelenek uygulanmamaktadır (K.3).

Eskişehir'in Mihaliççik ilçesine bağlı Çardak ve Çalkaya köylerinde de bayramlaşma geleneği devam etmektedir. Köylerde bulunan iki mahalle sırayla birbirlerini ağırlamakta ve bayramlaşmaktadırlar. İlk gün bir mahalle hazırlığını yapmakta ve gelecek diğer mahalleyi karşılamakta, ağırlamakta ve böylece köy halkı bayramlaşmaktadır. Aynı uygulamayı ertesi gün diğer mahalle yapmaktadır. Bu bayramlaşmalar da köy içinden ve dışarıdan gelen misafirlerin katılımıyla gerçekleşmektedir. Çalkaya köyünde geçmiş dönemde bayram günü düzenlenen güreş müsabakaları da bayramın eğlenceli geçmesini sağlamaktaydı. Günümüzde güreş karşılaşmaları yapılmamaktadır (K.5). Danişment köyünde bayram yeri uygulaması cami bahçesinde yakın zamana kadar yapılmaktaydı. Ancak köye atanan imamın camide yemek dağıtılmaz ve yenmez yaklaşımıyla yemek paylaşımının yapılamaması nedeniyle köy halkı bayramlaşmayı bırakmıştır (K.8)

Tüm bu bayramlaşma uygulamaları bağlamında "bayram yeri" geleneğinin işlevleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Aile bireylerinin bir araya gelme arzularını motive eder.
2. Ailelerin bir araya gelmesini sağlayarak bireylerdeki yalnızlık duygusunu yok eder, onlara güvende oldukları duygusunu aşılar.
3. Aile bağlarını güçlendirir.
4. Misafir olarak gelenlerin topluluğa katılımını ve kaynaşmasını kolaylaştırır.
5. Yemek ve sofrta hazırlama, bayramlaşma adabları ve uygulamalar gibi kuşaklar arasında geleneğin aktarımına katkıda bulunarak kültürel sürekliliği sağlar.
6. Kültürel sürekliliğin sağlanmasıyla sosyal ilişkileri düzgün olan kuşakların yetişmesine katkıda bulunur.
7. Yiyecek paylaşımıyla yardımlaşma duygusunu pekiştirir.
8. Sofraların karışık gitmesiyle insanlar arasında adaleti ve nasip duygusunu pekiştirir.
9. Kadın ve erkeklerin toplumsal yaşantıda dayanışmasına katkı sağlar.
10. Dinî ibadetin tam olarak yerine getirildiği hissini vererek katılımcıları rahatlatır.

Bu bağlamda bayram yeri geleneği, bayram ve yemek ilişkisinin görünenin dışında başka işlevlere⁴ ve yapıya sahip olduğunu akla getirmektedir. Yemek, biyolojik olarak beslenme dışında dinsel, antropolojik, sosyolojik, psikolojik, kültürel vb. birçok karmaşık yapıya sahiptir. Goode'nin C. L. Strauss'tan aktardığı gibi, yemek sadece karın doyurmaya değil, aynı zamanda düşünmeye de iyi gelir. Yemek bizi beslemek için kullanılmakla birlikte varoluşun önemli yönlerinden bahsetmemiz için de kullanılır. Beslenmenin eşsiz birleşik doğası (asimile etme), yemeyi kutsal ve önemli sembol haline getirir. Grupla Tanrı arasındaki ilişki, cemiyet üyeleri arasındaki ilişki gibi rızık paylaşma ve değişme halinde açıkça görülmektedir (Goode 2005: 172). Türk kültürü içinde Bilge Kağan'ın öğütlerinden Dedem Korkut Kitabı'nda Bayındır Han ve diğer Oğuz beylerinin düzenledikleri toylarda bol miktarda et ve içecek sunmalarına, Kaşgarlı Mahmut'un aktardığı mutfak kültüründen Kutadgu Bilig'de ziyafet verme ve ziyafete katılma adab ve tipolojisine; günümüzde düğün, bayram, yağmur duası, Alevi-

⁴ Frazer 2004, Harva 2015, Kottak 2008, Lvova vd. 2013, Beşirli 2010, Abdurrezzak 2014.

Bektaşî cem ibadetlerine kadar törensel yemek ve toplanmanın işlevleri çok önemli yer tutmaktadır. Bu törensel toplanmalardaki yiyecek sunumunda özellikle “et”in önemsenmesi (kurban dâhil) ve statü göstergesi olarak sunulması kronolojik olarak tarım ürünlerinden önce av ve avcılık dönemine atıfta bulunan bir gelenek olmakla törensel yemek paylaşımının uzak geçmişe dayandığını göstermektedir.

Kurban edilen hayvanın etini boy grupları arasında paylaşırma geleneği ile hayvanın parçalara ayrılması yöntemi şeklinde toplumun ilk yapılanmasının esasını oluşturduğundan bahseden mitolojik örnekler benzerlikler göstermektedir. Türk dünyasında kurbanlık hayvanların eklemelerine göre ayrılması geleneği çok yaygındır. Hayvanın her parçası -en iyi yeri misafirden başlanarak- tüm ev halkına paylaşılır. Toplu yemek, sosyal organizma olarak boy ve kurban edilen hayvanın gövdesinin özdeşliğini simgelemektedir (Lvova vd. 2013: 52-53). Nevruz bayramında yumurta tokuşturulması, Hıdırellez’de yumurtanın yuvarlanması ve tokuşturularak yenilmesi, bayram yemeği olarak çılıbr (yumurta) ve pilavın sunulması yumurtanın “yeni yaşam, yeniden doğuş”u (Eliade 1992: 72-74), “saklı hayat”ı; yumurta ve tohumun birleştirilmesi, bereket ve çoğalmayı (Lvova vd. 2013: 57), yaratılışla bağlantılı olarak “dünya yumurtası”nı (Harva 2015: 69) akla getirmektedir. Bayram yeri uygulamalarında toplu halde yemeğin hazırlanması, birleştirilmesi ve tekrar dağıtılarak yenilmesi; et, yumurta ve tahılın (pirinç ve bulgur) kullanılması boyun birliği, sürekliliği, bolluk ve bereketin sağlanması için yapılan uygulamalar olarak okunabilir.

Sonuç

Günümüzde kent yaşamının insanlara dayattığı hızlı yaşam, çevresinde olan bitenin farkında olamama ve dolayısıyla yalnızlaşma duygusu sağlıklı bireylerin yetişmesine ve aile yapısının sürekliliğine engel olmaktadır. Bayram tatillerinin acenteler ve konaklama sahipleri tarafından fırsat olarak görülmesinin ve reklamların örtülü olarak ailelerin bir araya gelmelerine ket vurduğu da gözlemlenmektedir. Türkiye’nin bazı yörelerindeki bayram kutlamaları ve özelde Eskişehir’in özellikle Mihalgazi ilçesinde görülen bayram yeri uygulamasının ailelerin bir araya gelmelerini motive ettiği, böylelikle yeni yetişen kuşaklara kültürel belleğin aktarımının sağlanmakta olduğu söylenebilir. Ayrıca hem toplumsal barışın hem de paylaşımın sağlanması açısından “bayram yeri” bir kültürel mekân tasarımı ve uygulama olarak kent yaşamının bir parçası haline getirilebilir. Bu bağlamda “bayram yeri ve bayramlaşmalar” Türkiye’nin Somut Olmayan Kültürel Miras Ulusal Envanteri Unsur Listesi’ne de eklenebilir ve özendirici çalışmalar yapılabilir.

Kaynakça

- ABDURREZZAK, A. Osman, (2014), “İşlevsel Teori Bağlamında Yemek Kültürünün İletişimsel Yönü”, *Turkish Studies*, 9/11: 1-16.
- ALİŞAR, Fahrettin, (1992), “Bayramlar ve İçel’de Dinî Bayram Gelenekleri”, *Milli Folklor*, 15: 29-30.
- BEŞİRLİ, Hayati (2010), “Yemek, Kimlik, Kültür”, *Milli Folklor*, 87: 159-169.
- ELİADE, Mircea, (1992), *İmgeler Simgeler* (Çeviren: M. Ali Kılıçbay), Ankara: Gece Kitapları.
- GOODE, Jack, (2005), “Yemek”, *Milli Folklor*, 67: 172-176.
- FRAZER, James George, (2004), *Altın Dal: Dinin ve Folklorun Kökleri-I-II* (Çeviren: Mehmet H. Doğan), İstanbul: Payel Yayınevi.
- HARVA, Uno, (2015), *Altay Panteonu* (Çev. Ömer Suveren), İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- KOTTAK, Conrad Phillip, (2008), *Antropoloji-İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış*, Ankara: Ütopya.
- LVOVA, E. L. vd., (2013), *Güney Sibiryâ Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri-Simge ve Ritüel* (Çeviren: Metin Ergun), Konya: Kömen Yayınları.

OĞUZ, M. Öcal, (2002), “Mit Yoksullaşması ve Bayram Dede Miti”, **Milli Folklor**, 53: 5-9.

OĞUZ, M. Öcal, (2007), “Folklor ve Kültürel Mekân”, **Milli Folklor**, 76: 30-32.

OĞUZ, M. Öcal vd., (2012), *Türkiye’de 2011 Yılında Yaşayan Ramazan ve Kurban Bayramı Geleneksel Kutlamaları*, Ankara: Gazi Üniversitesi THBMER Yayınları.

OĞUZ, M. Öcal, (2019), *Paldır Kültür Kentleşmeler*, Ankara: Geleneksel.

USLU, Mustafa, (1997), “Yozgat Yöresinde Dini Bayram Hazırlığı, Kutlaması ve Mezar Ziyaretleri”, **Milli Folklor**, 33: 139-144.

Genel Ağ

<http://www.memurlar.net/haber/477587/>

<http://aregem.kulturturizm.gov.tr/TR,50840/somut-olmayan-kulturel-miras-ulusal-envanteri.html>

Kaynak Kişiler

(K.1) Gönül Pehlivan, 50, İlkokul, Ev hanımı, Mihalgazi, 10.10.2013 tarihli görüşme.

(K.2) Hüseyin Çobanoğlu, 39, Üniversite, Özel İdare Müdürü, Mihalgazi, 16.10.2013 tarihli görüşme.

(K.3) M. Muzaffer ÇAKIR, 70, İlkokul, Muhtar, Alpu, Sakarıkaracaören köyü, 12.10.2013 tarihli görüşme.

(K.4) Mahmut Alkan, 40, Önlisans, Memur, Mihalgazi, 16.10.2013, tarihli görüşme.

(K.5) Salif Çelik, 50, İlkokul, Muhtar, Mihalıççık, Çalkaya köyü, 28.08.2013 tarihli görüşme.

(K.6) Sedat Alkan, 50, Lise, Emekli, Mihalgazi, 16.10.2013, tarihli görüşme.

(K.7) Zeynep Güneş Akgün, 37, Üniversite, Mihalgazi, 16.10.2013 tarihli görüşme.

(K.8) Osman Yer, 50, Lise, Emekli, Odunpazarı, 15.10.2013 tarihli görüşme.